परीक्षिन्नाटकचक्रम्... ११

卐

卐

रचयिता
पंडित ओगेटि परीक्षित् शर्मा, एम्. ए.

卐

॥ धनुर्भङ्गम् ॥

卐

रचयिता
पं॰ डित ओगेटि परीक्षित् शर्मा, एम्. ए.

प्रकाशक: —

ओगेटि अच्युतराम शास्त्री एम्. ए.

卐

पुस्तक प्राप्तिस्थलम् —

पं. ओगेटि परीक्षित् शर्मा एम्. ए.

जि ७, शिवकीर्ति, घोरपडी,

पुणे ४११ ००१.

महाराष्ट्र (भारत)

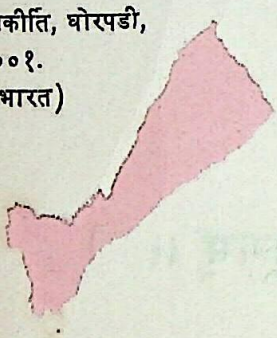

卐

सर्वाधिकारा: —

प्रकाशकायत्ता:

卐

मुद्रक: —

मे. शंकरराव राजहंस आणि कंपनी

२०३८, जान महंमद स्ट्रीट, पुणे ४११ ००१..

महाराष्ट्र (भारत)

।। धनुर्भङ्गम् ।।

श्रीरामादर्शदाम्पत्यं । सान्तत्यं भारतावनौ ।
धर्मार्थकाममोक्षाळि । दद्यात्कीर्तिच शाश्वतीम् ।।

(नान्द्यन्ते)

सूत्रधारः — अयि कुटुम्बिनि ! हञ्जे कुटुम्बिनि ! किं अवसितमण्डनाऽसि ?

नटी — (नेपथ्ये) आर्य ! अलङ्करोम्यात्मानम् । भवान् किञ्चित्-कालं तिष्ठतु ।

सूत्रधारः — हञ्जे वेला अतिक्रान्ता क्षिप्रमेहि । स्वात्मन· अलङ्करणं विना नान्यदस्ति नारीणां जगति । एताः अलङ्करणस ., स्वात्मानं आदर्शे विलोक्य विविध चेष्टादिकं कुर्वन्त्यः मर्कटायन्ते । द्वेगेन) हञ्जे ! कुटुम्बिनि !

नटी — (कर्णाभरणं अलकुर्वन्ती) एषास्मि भोः (इति प्रविशति)

सूत्रधारः — तरुणि इतः पश्य । अद्य धनुर्भङ्गं, नाम नाटकं प्रदर्शयितुं भारतीय परम्परानुयायिभिः आज्ञप्तोऽस्मि । तस्य कृते ते सहायमपेक्ष्यते ।

नटी — आर्य ! नाटक प्रदर्शने सर्वदा मम सहायः भविष्यति ।

सूत्रधारः — प्रिये भवदीय सहकारेण प्रमुदितोऽस्मि ।

नटी — किं मया कर्तव्यं आज्ञापयतु भवान् ।

सूत्रधारः — भवती संगीतराज्ञी । प्रथमतः वसंतरागे वसंतऋतुमुद्दिश्य गायस्व यतः सामाजिकाः रसिकमनस्काः भूत्वा नाटक दर्शनोन्मुखाः भविष्यंति

नटी — विचित्र पुष्पाभरणा धरित्री । हरीतचीरावसनं दधाना ।
पैकस्वरेणामधुरं लपन्ती । चैतन्यवन्तं कुरुते प्रपञ्चम् ।।

सूत्रधारः — प्रिये सुष्टुगीतं भवत्या । भवदीय वसन्त रागेण न केवलं वसन्तः वसन्तीकृतः किन्तु प्रेक्षकाः अपि वसन्तीकृताः

नटी — अनुग्रहीताऽस्मि । आर्य ! कवि परिचयं श्रोतुमिच्छामि ।

सूत्रधारः — परीक्षिन्नाटकचक्र कर्ता परीक्षित् शर्मा अयं महाकविः । अयं गीर्वाण प्रपञ्चे प्रथितयशाः । किंबहुना ।

संस्कृतिर्जीवनं यस्य । संस्कृतं श्वसनं सदा ।
अभूत्तस्य ध्रुवं जन्म । सार्थक्यं मेदिनीतले ॥

नटी — आर्य अन्येषां आधुनिकानां कवीनां नाटकानि विहाय,- अस्यकवेः नाटक प्रदर्शने कोविशेषः ।

सूत्रधारः — अयं प्रतिभाशाली । अयं जन्मना कविः । पश्य ।

द्राक्षागुळुच्छ स्वादिष्टं । हृदयाह्लादकं परम् ।
अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं । कवित्वं रसनिर्भरम् ॥

नटी — अयं आधुनिक कवि मणिमालायां परं नायकायते । (आकर्ण्य) अयि भोः युवतीनां हसित प्रलापाः श्रूयन्ते कास्ताः ?

सूत्रधारः — (आकर्णनमभिनीय) एताः युक्त्यः सीतया सहिताः- कन्दुक क्रीडार्थं इतः एव आगच्छन्ति । एहिगच्छावः । (इति निष्क्रान्तौ)

(ततः हसन्त्यः सीता मञ्जुला बकुळा चम्पाः प्रविशन्ति)

बकुळा — सीते त्वं अत्र आग्नेयमूले तिष्ठ । (इति सीतां निर्दिशति सीता गत्वा तथैव तिष्ठति)

चम्पा — सखि बकुळे ! अहं कुत्र तिष्ठेयम् ?

मन्जुला — चम्पे ! त्वं नैऋतिमूले तिष्ठ ।

बकुळा — मञ्जुला कथनानुसारं त्वं नैऋति मूले तिष्ठ ।

(चम्पा गत्वा तथैव तिष्ठति)

मन्जुला — सखि वकुळे ! अहं कुत्र तिष्ठेयम् !

वकुळा — त्वं वायव्यामूलें तिष्ठ ।

(मञ्जुला तथाकरोति)

चम्पा — वकुळे ! त्वं ईशान्यामूले तिष्ठ

वकुळा — त्वदीरितं सत्यमेव परिशेषन्यायेन अहं तथैवकरिष्यामि

(इति तथाकरोति)

सीता — सख्यः वयं चतस्रः दिकपालकानां सहधर्मचारिण्यः इव-तिष्ठामः

वकुळा — वयं मर्त्यलोकीयाः तथा न भविष्यामः ।

मन्जुला — सखि ! स्थितस्यगतिः चिन्तनीया ।

वकुळा— हां सत्यमेव । श्रृणुत कन्दुकः ममहस्ते विद्यते । महां, या रोचते तस्यै कन्दुकं अस्यामि । सा कन्दुकं गृहीत्वां तस्यै या रोचते तस्याः सकाशं अस्यति । एवं सर्वैरपि तथैव कर्तयं अव्यवधानेन ।

(इति वकुळा कन्दुकं सीतां प्रति अस्यति)

(कन्दुकं गृहीत्वा मंजुलां प्रति अस्यति)

(तथा सर्वाः खेलनपराः भवन्ति)

(निमेषद्वयानन्तरं यदा कन्दुकं सीतायाः हस्ते भवति तदा)

सीता — सख्यः ! वयं एकैकशः हस्तेन भूमि कन्दुक ताडन खेलनं कुर्मः ।

सर्वाः — (तथैव) सीता हस्तेन भूमिकन्दुकताडनोत्पतन खेलनं कुर्वन्ती आस्ते ।

चम्पा — हञ्जे ! वकुळे ! खेलनपरां सीतां पश्य एषातन्वी, खेलने सुरसुन्दरीव नवीनशोभां तनोति ।

वकुळा — सत्यमेव खेलनसमये अस्याः हावभाव विलास लास्यादिकं पुरुषायित मग्न नाकविलासिनीव दिदृक्षूणां बुद्धि जनयति ।

मन्जुला — अन्यदाश्चर्यंपश्य ! सीतां परितः पवित्रा काण्यभिरव्या चक्रभमणं करोति ।

वकुळा — एषा अयोनिजाखलु, सर्वत्र चालने हसने, भणने दिव्य-त्वमेवाभासते ।

सीता — सख्यः पश्यन्तु भवत्यः अहं कियत्कालं क्रीडासकताऽभवम् इति ।

चम्पा — सीते ! वयमपि तदेव भणामः ।

वकुळा — अस्माभिः यद्दृश्यते यद्अनुभूयते तदेव वयं भणामः ।

मन्जुला — सहजसौन्दर्यमुद्दिश्य यत्किमपि भाणितुं वयं स्वतन्त्राः ।

सीता — भवन्त्यः वक्रोक्तिभिः मां तुदन्ति ।

चम्पा — सीते तुदन्ति इति मावद । स्तुवन्ति इति कथय ।

वकुळा — वयं असत्यं न भणामः । किन्तु सत्यकथने काबाधा ।

मन्जुला — सरसगोष्टीं अन्तरेण नान्या सन्तोषदायिनी भवति ।

सीता — सख्यः इतः पश्यन्तु ।

एषात्र कन्दुकक्रीडा । चित्तवृत्ति निरोधका ।
आह्लादं तनुते स्वान्ते । श्रमयोऽध्वस्त तन्द्रिता ॥

वकुळा — सखि ! सत्यंश्लोकितं भवत्या ।

मन्जुला — वकुळे ! सीता मुग्धापि भावगोपने प्रौढा भाति ।

चम्पा — विलासिनीनां भावगोपनं सहजमण्डनं भवति ।

वकुळा — सख्यः । पश्यन्तु भवत्यः ।

कन्दुकक्रीडया तन्वीं । प्रविचालित कुण्डलां ।
पुरुषायितमग्नाङ्गीं । रासिक्ये प्लाविनीं प्रियाम् ॥

सीता — सख्यः ! अहं परिश्रान्ता अनया कन्दुकक्रीडया । अधुनावयं उपविश्य कन्दुकक्रीडां खेलिष्यामः ।

सर्वाः —(तथैव इति उपविश्य कन्दुकक्रांडां खेलन्ति)

सीता — (सकोपं) कन्दुकं वकुळांप्रति अस्यति ।

वकुळा — सखि ! सीते ! भवती मयि कृथ्यसि । तस्मात् वेगेन कन्दुकं मां ताडयितुमिव अस्यसि ।

सीता — वकुळे ! तथा मया नकृतम् ।

(इति हसति)

वकुळा — (कन्दुकुं सीतां अस्यति । सः कन्दुकः गच्छति तत्र विद्यमान धनुष्पेटिकामधोऽधः प्रविशति ।)

सीता — वकुळे कन्दुकः पेटिकायाः निकटंगतः । अहं तं कन्दुकमानेतुं गच्छामि ।

(इति गच्छति)

चम्पा — सीते धनुष्पेटिकासमीपं त्वं मागच्छ ।

सीता — त्वं मां किमर्थं निवारयसि ।

चम्पा — सीते ! इयं धनुष्पेटिका बहुभारवती । तस्याः स्पर्शनमपि ते नयोग्यम् ।

सीता — सखि ! एतत् शिवधनुः कथं स्पर्शयोग्यं न भवति ।

वकुळा — सीते ! त्वं शिरीषमृदुङ्गी इदं ते स्प्रष्टुं न योग्यमिति ।

सीता — सखि ! अहार्यनिश्चयाहम्, अवश्यं कन्दुकं आनयेयम् ।

(इति धनुष्पेटिकासमीपं गच्छति शकटं द्वाभ्यां हस्ताभ्यां अपसारयति कन्दुकं आनयति)

सर्वाः — आहो (इति साश्चर्यं गण्डस्थले हस्ताङ्गुलिं निधाय आश्चर्य मुद्रामभिनयन्ति)

वकुळा — सीते त्वं शक्तिस्वरूपिणी ।

(इति तस्याः हस्तौ गृहीत्वा)

गीतम् (काफी रागे)

सखि सत्यं त्वं भागवती
भवति च नूनं वेदवती
नूनं सुमति तवभर्ता
भविता कोऽयं भणकर्ता ॥ सखि

(इति सीतां विमृजति)

मन्जुला — सखि ! सीते (इति तस्याः हस्तौ गृहीत्वा)

गीतम् (सोहिनी)

भवसि च रूपे अबला
नूनं कर्मणि सबला
लोके भवती मातुला
सीते भवसि च प्रिय हला ॥ सखि

(इति सीतां विसृजति)

चम्पा — सीते (इति तस्याः हस्तौ गृहीत्वा)

गीतम् (दुर्गा रागे)

कात्वं भण पिकवाणि
श्रावय किंचित् गीर्वाणि
कदा भविता त्वं कल्याणि
माविस्मर किसलय पाणि ॥ सखि

(इति सीतां विसृजति)

(सीतां मध्ये संस्थाप्य सर्वाः सख्यः मण्डलाकारं कुर्वन्ति ।
आनुनासिक्य स्वरैः बम्भरगुञ्जनैः, शब्दोत्पादनं कुर्वन्त्यः सविलासं,
चक्रभमणं कुर्वन्त्यः सन्ति ।)

(यवनिका पतति)

* * *

द्वितीयं दृश्यम्

जनकः, पुरोहितः, शतानन्दः, मन्त्री च स्वीय आसनेषु अलङ्कृताः सन्ति ।

जनकः — मन्त्रिन् एतत् मम महत् आश्चर्यं भवति, यत् मे कन्या सीता अत्यंत भारभूतं शिवधनुश्शकटं अचालयत् इति ।

शतानन्द — साबाला लौकिका नहि । केवलं दैवांश संभूता इति मन्ये ।

जनकः — सत्यं इयं मे नन्दिनी अयोनिजा । सर्वशक्ति संपन्ना । तस्मात् पुरुषश्रेष्ठः वरः द्रष्टव्यः अस्ति ।

मन्त्री — युक्तमेव राज्ञां गान्धर्वविधिना विवाहः ।

शतानन्दः — राजन् ! स्वयंवर विवाहः योग्यः ।

जनकः — वयमपि तमेव भावयामः ।

मन्त्री — तर्हि स्वयंवरार्थं प्रकटी कुर्वन्तु ।

जनकः — तमेवकर्तु व्यवसितावयम् ।

मन्त्री — स्वयंवरे पणनं किं विद्यते ।

जनकः — पणनं शिवधनुः अस्ति । श्रुण्वन्तु ।

यःकरोति धनुर्भङ्गम् । उद्यम्यैतन्महाबलः ।
तं वृणीते सती सीता । पुरुषं दैव सन्निभम् ॥

मन्त्री — अस्मिन् कर्मणि निरताः बहवः राजानः सन्ति । ते सर्वेऽपि स्वयंवरार्थं समागमिष्यन्ति ।

जनकः — शैवं धनुः न सर्वोऽपी भङ्क्ष्यति ।

शतानन्दः — यःकोपि दैवांश संभूतः शक्तः भविष्यति ।

जनकः — मे जानकी अयोनिजा दैवांश संभूता तस्मात् स्वयंवरार्थं पणनरूपेण राजानः समाहूयन्ते ।

मन्त्री — शुभस्य शीघ्रं अहं श्वः घोषणार्थं घोषकान् प्रेषयिष्य ग्राम ग्रामं नगरं नगरम् ।

शतानन्दः — आर्य ! आलस्यं अमृतं विषं । तस्मात् अद्यैव घोषकान् घोषणार्थं प्रेषयतु भवान् ।

मन्त्री — भवद्भिः यत् निगदितं तत् योग्यम् इति मन्ये । अहं अद्यैव कारयेयम् ।

जनकः — कः कोऽत्रभोः ।

प्रतीहारी — (प्रविश्य) अयमस्मिभोः ।

जनकः — अरे लेखनतज्ञं प्रवेशय ।

प्रतीहारी — यथाज्ञापयति देवः ।

(इति नमस्कृत्य गच्छति)

लेखकः — (प्रविश्य) नमांसि महाराज ।

(इति नमस्करोति)

जनकः — अयि लेखक ! सीतास्वयंवरार्थं त्वं घोषणापत्रमेकं संसिद्धंकुरू ।

लेखकः — महाराज ! केकेविषयाः उल्लेखनीयाः सन्ति आज्ञापयन्तु भवन्तः ।

जनकः — महामात्य ! भवान् सविस्तरं कथयतु ।

मन्त्री — भोः लेखक ! श्रुणोतु भवान् । यः शिवधनुर्भङ्गम् करिष्यति तस्मै जनक महाराजस्य दुहिता सीता जीवनसहभागिनी रूपेण प्रदीयते इति घोषणापत्रं विलिख्य तत्घोषयितुं नगरं नगरं ग्रामं ग्राम घोषकान् प्रेषयतु ।

लेखकः — अवहितोऽस्मि (इति नमस्कृत्य गच्छति)

जनकः — महामात्य स्वयंवरार्थं सर्वसन्नाहं करोतु भवान् ।

शतानन्दः — महाराज ! विवाहसमये चतुर्वेद पारगान् ब्राह्मणान् दशग्रन्थि ब्राह्मणान् आशीर्वचनार्थं संभावनार्थं निमन्त्रणादिकं प्रेषयेयं ।

जनकः — भवभ्दिः यत् कर्तव्यं तत् सर्वं कुर्वन्तुभवन्तः ।

(नेपथ्ये घंटारावः)

मन्त्री — महाराज ! घण्टारावः श्रूयते ।

जनकः — कः कोऽत्रभोः ।

प्रतीहारी — (प्रविश्य) अहमस्मि भोः ।

जनकः — मार्गदर्शी भव । इति उत्तष्ठति । (सर्वेऽपि उत्तिष्ठन्ति)

प्रतीहारी — यथाज्ञापयतिदेवः । इतः इतो देवः ।

(सर्वे तमनुसरन्ति)

(यवनिका पतति)

□ □ □ □

तृतीयं दृश्यम्

(कल्याणिरागे शहनाई भवति)

। मञ्जुला वकुळा चम्पाः प्रविशन्ति ।

मन्जुला — वकुळे सीता स्वयंवरार्थं अस्माभिः स्वयं सर्वंसन्नाहाः करणीयाः सन्ति ।

वकुळा — हां जानाम्यहं । सर्वं सुगन्धिलकुसुमनिचयं विलूय आनीतास्मि ।

मन्जुला — चम्पे ! त्वं कर्पूरमिश्रितचंन्दनं संसिद्धं कुरु । अहं गंधिलजलं झरींपात्रेषु प्रपूर्य हरिद्राकुङ्कुम चूर्णादिकं, नागवल्लीदळयुक्त मुक्ताचूर्णं क्रमुकादिकं विविधपात्रेषु निक्षिपेयम् । अहं धूपादिकेन सर्वमपि कल्याणमण्डपं गन्धायितंकुर्याम् । (इति सर्वंसन्नाहं कुर्वन्ती आस्ते ।)

(ततः प्रविशति सीता)

मन्जुला — सीते एहि । त्रिपादिका पीठोऽपरि उपविशतु तत्रभवती ।

सीता — (लज्जया उपविशति)

मन्जुला — सीते वयं त्वां स्वयंवरार्थं अलङ्कर्तुं उद्युक्ताः । तत्रभवती प्रशान्तभावेन अत्र उपविश ।

सीता — सख्यः ! मम स्वयंवरे तत्रभवत्यः दिवारात्रं कृतश्रमाः भवन्ति ।

चम्पा — सीते ! अस्मद्भ्यः एतत् मण्डनादिकं पुनः भवत्याः कदाभविष्यति ।

सीता — स्वयंवरानन्तरं अस्माकं मेलनं न भवति किम् ?

मन्जुला — कथं भविष्यति । अनुरूपेण वरेण ते मेलनं भवति । तदा वयं काः ।

सीता — युष्मान् अहं कथं विस्मरिष्यामि ।

चम्पा — मञ्जुले ! सर्वालङ्करणभूषितां सीतां द्रष्टुं वः नेत्राणि अपर्याप्तानि भवन्ति ।

वकुळा — एतैः नेत्रैः सीताभिन्नं द्रष्टुं वयमशक्नुमः ।

सीता — यूयं मामुद्दिश्य अतिशयोक्तिं कुर्वन्ति ।

चम्पा — स्वीय सौन्दर्यमाधुर्यं स्वयं नकोपि जानाति ।

वकुळा — परे केवलं जानन्ति वस्तुसौन्दर्यं, नकदापि वस्तु ।

मन्जुला — (आदर्शमानीय सीतायै ददाति) सीता आदर्शे सौन्दर्यं चित्रीकरोति ।

चम्पा — मञ्जुले ! सीता आत्मनः बिम्बं आदर्शे कथं पश्यतिवा निरीक्षरस्व ।

मन्जुला — एषा स्व प्रतिबिम्बं आदर्शे विलोक्य तन्मयतां प्राप्नोति । सत्यं एषा मूर्तीकृत त्रिलोक सौन्दर्यमिव प्रतिभाति :

(ततः प्रविशति वेत्रवती)

वेत्रवती — अयि सख्यः ! यदि सीता अवसितमण्डना भवति तर्हि स्वयंवर मण्डपमानीतव्या इति जनकमहाराजस्यादेशः । (इति नमति)

सीता — हञ्जे ! सीता अवसितमण्डना अस्ति । अधुनैवागच्छति इति राज्ञे निवेदय ।

वेत्रवती — यथाज्ञापयति देवी ।

(इति गच्छति)

मन्जुला — सखि सीते !

श्रुत्वा त्वां भुवि वीरमण्डलमहो
सौन्दर्यराशिः प्रिया ।

वकुळा — अपिच

सीता नान्यतुला बिभाति धरणीसौन्दर्यमूर्तीकृता ।

चम्पा — तस्मात् ।

इत्येवं सुविचार्यं वारणरथाश्वैश्चारुशोभायुतम् ॥

सर्वाः — **प्राप्नोत्येव वरीतुमत्र महिते सीते नुते भुसुते ।**

सीता — (लज्जया हस्ते विद्यमानपुष्पमालया सर्वाः ताडयन्ती विनीर्गता ।)

(सर्वाः अपि हसन्त्यः सीतामनुसरन्ति)

(यवनिका पतति)

* * *

चतुर्थं दृश्यम्

राजा जनकः शतानन्देन सार्धं धनुर्भङ्ग दर्शनाय उपविष्टः अस्ति, तत्रपार्श्वे धनुष्पेटिका वर्तते । अङ्गदेशीयोराजा, वङ्गदेशीयोराजा, काश्मीराधिपतिश्च, उपविष्टाः सन्ति ॥

(वाचकः क्रमशः एकैकं राजानं नाम्ना आहवयति ते सर्वे आगत्य धनुर्भङ्ग-कर्तुं असफलाः भूत्वा निर्गच्छन्ति ।)

वाचकः — अङ्गदेशीयाः सकलारि संमर्दनाः सिंहबलाः अनलोनाम राजानः आगच्छन्ति ।

(राजा उत्थाय बाहू प्रसार्य भुजास्फालनंकृत्वा धनुः उन्नमितुं प्रयतते अन्ततः अधःपतति, लज्जितः निर्गच्छति)

वाचकः — वङ्गदेशीयाः अष्ठैश्वर्यभूषिताः धनुर्विद्यापारंगताः आदित्य महाराजाः ।

(उत्थाय बाहूप्रसार्य पादौप्रसार्य श्मश्रु संमार्ज्य वामहस्तेन उन्नमितुं प्रयतते, द्वाभ्यां हस्ताभ्यां उद्धर्तुं असमर्थः भूत्वा निर्गतः)

वाचकः — गजरथतुरग चमूनाथाः काश्मीराधिपाः समरनाथाः । (सगर्वमागत्य धनुः उद्धरति । धनुर्भारेण कम्पितः धनुस्त्यकत्वा निर्गच्छति)

जनकः — (चिन्ताक्रान्तः) शतानन्द किमिदमाश्चर्य एकोऽपि वीरः धनुरुद्यमितुं समर्थो न जातः ।

शतानन्दः — तथा माकथयन्तु । वीरमण्डलं एतावत्पर्यन्तं अत्र नागतमिति मे प्रतिभाति ।

जनकः — तथा यदिस्यात् सीता अविवाहिता भविता किम् ?

शतानन्दः — तथा नभवति ।

जनकः — अस्मिन् विषये विचारः कर्तव्यः एव । धनुरिदं अपसारितं सीतया । लोके सीतापेक्ष्या पुरुषेषु अवलाः संति किम् ?

शतानन्दः — महाराज । सीता अयोनिजा दैवांश संभूता । अस्मिन् कर्मणि अवश्यं दैवांश संभूताः भविष्यन्ति :

जनकः — एतावत्पर्यन्तं नकोपि दैवांश संभूतो समागतः ।

शतानन्दः — राजन् ।

सृष्टचां सर्वं यथायोग्यं । संबद्धं भाति सर्वदा ।
तत्रास्ति यीजको देवः । मास्तु चिन्ता कदापि भोः ॥

जनकः — शतानन्द ! सृष्टिकर्ता देवः । किंतु योजकः अन्यः भवति येनकेनापि निमित्तेन ।

शतानन्दः — साधूक्तं भवद्भिः । अवश्यं तत्र भविता संयोजकः ।

जनकः — लोके सर्वदा योजकः दुर्लभः भवति ।

शतानन्दः — राजन् न विचारः कर्तव्यः । योजकः भविष्यति सर्वं यथोचितं मङ्गलान्तं भविष्यति ।

जनकः — अधुना माध्यान्हिकाअनुष्ठानं निर्वर्त्य पुनः सायं स्वयंवरार्थं सभां उद्घाटयिष्यामः ।

शतानन्दः — तथैव राजन् ! किंतु मेमनसि एतादृशी भावना विद्युतायते ।

जनकः — कीदृशी ते भावना ।

शतान्नदः—सायंकाले शान्तवातानुकूले । सन्ध्यारागे दिव्यगोधूलिरम्ये ।
नूनंभव्यं तद्धनुर्भङ्गमेतत् । भाव्यं राजन् श्रूयतांवच्मिसत्यम् ।

जनकः — तत्रभवन्तः शतानन्दाः भवतांवचनं सत्यं भविता नकोप्यत्रसंदेहः ।

शतानन्दः — राजन् गच्छावः एहि ।

(इति निष्क्रान्तौ)

(यवनिका पतति)

□ □ □ □

पंचमं दृश्यम्

(ततः प्रविशति जनकः शतानन्देनसमं,
जनकः सिंहासने उपविशति शतानन्दः विद्यमानपीठे उपविशति)

जनकः — शतानन्द ! भवतां ज्योतिष्यानुसारं सन्ध्यासमये सर्वं भविता ।

शतानन्दः — भविष्यतीति मे भावना । यतः

भविष्यमाणं जगति प्रजानां । छायानुरुपेण सदा चकास्ति ।
तपस्विनां तत्रभवत्सजस्रं । सचित्ररुपं बहुधासमक्षम् ।

(ततः प्रविशति दौवारिकः)

दौवारिकः — महाराज कुशिकनन्दनः बालाभ्यां सहितः युष्मान् द्रष्टुं द्वारि तिष्ठति ।

जनकः — क्षिप्रं प्रवेशय ।

दौवारिकः — यथाऽज्ञापयति देवः । (इति गच्छति)

शतानन्दः — अयं तपोधनः बालाभ्यां समागतः । कौतौ बालौ ?

जनकः — पश्यामः ।

(ततः प्रविशति रामलक्ष्मणाभ्यां कुशिकनन्दनः ।)

कुशिकनन्दनः — महाराज ! परिपूर्ण मनोरथो भवतु भवान् ।

जनकः — (उत्थाय) नमांसि भूयांसि कुशिकनन्दनाय । अत्रोऽपविशन्तु भवन्तः सशिष्याः ।

(इति पार्श्वस्थ आसनानि दर्शयति)

कुशिनन्दनः — (सशिष्यः तत्र यथानिर्दिष्टं उपविशति)

जनकः — कुशिकनन्दन ! कथं भवान् अत्राऽगतोऽस्ति ।

महान्तः सततं लोके । नैव यान्ति निकेतनं ।
परेषां यदि यास्यन्ति । तत्रस्यात्कारणं ध्रुवम् ।

कुशिकनन्दनः — (विहस्य) निर्वर्तितसत्रः क्षिप्रं अत्राऽगच्छामि ।

शतानन्दः — कौतौ तापसकुमारौ ।

कुशिकनन्दनः — एतौ तापसकुमारौ नहि ।

जनकः — कावेतौ ।

कुशिकनन्दनः — इमौ दशरथ तनयौ ।

जनकः — एतौ राजपुत्रौ ?

वर्चिष्मन्तौ प्रियावेतौ । काषायाम्बरधारिणौ ।
राजपुत्रौ विराजेते । पावकाऽवृत सामिधौ ।

शतानन्दः — एतौ भवतासार्थं कथं ?

कुशिकनन्दनः —

एतौच बालौ बहुवीर्यवन्तौ । सुबाहुमारीच निशाचरादीन् ।
निहत्य पूतं मम यज्ञकार्यं । ररक्षतुर्दानव घोरसङ्कटात् ।।

अहं अनयोः साहाय्येन अवसित सत्रोऽस्मि ।

जनकः — किं नाम धारिणौ ?

कुशिकनन्दनः — अयं नील मेघशामः रामः । अयं लक्ष्मणः (इति द्वावपि पर्शयति)

शतानन्दः — (विकसितवदनः) साधु महामुने साधु । कुमारयो नामश्रवणानन्तरं तयोः शौर्यश्रवणानन्तरं जनकमहाराजस्य भावनाः सर्वाः पल्लविताः भवन्ति ।

जनकः — कथं तत्र भवन्तः अत्राऽगतवन्तः ।

कुशिकनन्दनः — (विहस्य) अवसित सत्रेमयि कापि घोषणा मे कर्णपथं प्राप्ता । तदर्थं शिष्याभ्यां अत्र समागतोऽस्मि । तां घोषणांप्रति सविस्तरं कथयन्तु भवन्तः ।

जनकः — (सहर्षं) पूज्यातिथयः किंचित्कालं विश्रान्तिसुख मनु भवन्तु।

कुशिकनन्दनः -- तपस्विनां विश्रान्तिःकुतः ।

जनकः -- तथायदि शृण्वन्तु घोषणां । देवरात इति रव्यातः महीपतिः आसीत् । अयं न्यासः तस्य ।

कौशिकः — ततस्ततः ।

जनकः -- दक्षयज्ञवधे कृद्धं रूद्रं देवाः प्रसारयन् । रुद्रः प्रीतः अभूत् । तदातस्य धनुःन्यासं आसीत् अस्मदीय पूर्वजानांगृहे।

कुशिकनन्दनः -- ततस्ततः ।

जनकः — इयंकथा धनुषः ।

कुशिकनन्दनः — एषाकन्या कदासंभूता ।

जनकः — एषाकन्या अयोनिजा ।

कुशिकनन्दनः — आश्चर्यं । निवेदयन्तु सविस्तरम् ।

जनकः — क्षेत्रं कृषतः मे इयं कन्या लब्धा । तस्मात् सीता नाम्न बभूव ।

कुशिकनन्दनः -- ततस्ततः ।

जनकः -- इयं वीर्यपराक्रमशुल्का ।

कुशिकनन्दनः — ततस्ततः ।

जनक -- अस्मिन् विषये धनुर्ग्रहणमपि दुष्करं जातं वीर्यवताम् ।

दर्शयिष्यामि रम्यंतत् । धनुर्भैमं महामुने ।
कुर्याद्यदि धनुर्भङ्गं । तस्मै सीता प्रदीयते ॥

(इति उत्थाय धनुःदर्शयति, विश्वमित्ररामलक्ष्मणाः पश्यन्ति)

जनकः — श्वः धनुर्भङ्गार्थं बहवः राजानः समागमिष्यन्ति । तत्र महासभा भविष्यति । यूयं अतीव श्रान्ताः विश्रान्तिसुखमनुभवत ।

कुशिकनन्दनः — वयं अतीव प्रहृष्टास्म ।

(उत्थाय नमस्कुर्वन्ति गच्छन्तिच)

(जनकशतानन्दौ उत्थायगच्छतः)

(यवनिका पतति)

* * *

षष्ठं दृश्यम्

(वेदिकामध्ये जनक शतानन्द पुरोहिता:ऽउपविशन्ति । एकत्र पार्श्वे सीता तस्याः सख्यः पुष्पाक्षतसहित पुष्पहारनीराजनपात्रैः उपविष्ठाः सन्ति । अन्यत्र पार्श्वे बिश्वामित्ररामलक्ष्मणाः उपविष्ठाः । जनकस्य पुरस्तात् किंचित् दूरे धनुष्पेटिका स्थापिता विद्यते । वाचकः रङ्गस्थलस्य एकस्यां दिशायां स्थित्वा नामानिवाचयति)

वाचकः -- आन्ध्रदेशात् चतुरङ्ग बलसम्राट् चन्द्रचूडमहाराजाः ।

(महाराज शनैः धनुरुन्नमितुं अशक्तः भूमौ पतति, उत्थाय गच्छति)

महाराष्टदेशीयः दुर्गाधिपः रमाकान्तमहाराजाः । (आगत्य धनुरुद्यम्य अशक्तः भूमौपतति, उत्थाय गच्छति)

राजस्थानीयाः महाराजाः संग्रामकेसराः । (उत्थाय धनुरुद्यम्य भूमौपतति)

जनकः -- (चिन्ताकुलः) बत नकोऽपिशक्तः धनुरुन्नमितुं ।

शतानन्दनः -- इदं महदाश्चर्यं विद्यते ।

जनकः -- अबला सीता धनुष्पेटिकां अचालयत् नकेवलं धनुः सीतापेक्ष्या लोके दुर्बलाः पुरुषेषु विद्यन्ते इति ज्ञात मधुना ।

मन्ये तस्मात् वीरहीनं । भारतं भाति सर्वथा ।
यतोऽत्र वीरपुत्रस्य । नाविर्भावः कृतः प्रियः ।।

कुशिनन्दनः -- (रामलक्ष्मणौ पश्यति)

लक्ष्मणः -- (उत्थाय) अयि महाराज रघुवंशे जीवति सति तथा-कथनं योग्यं न भवति ।

रामः — (उत्थाय) सोदर लक्ष्मण उपविश शान्तिं भज ।

लक्ष्मणः — महाराज !

विशाले रघुवंशेऽस्मिन् । भ्राजति प्रियभारते ।
वीरहीनं कथं भाति । भारतं वद भूपते ॥

कुशिकनन्दनः — कुमार रामचन्द्र ।

रामः — (उत्तिष्ठति)

वाचकः — अयोध्याधिपतेः दशरथस्य पुत्रः श्रीरामचन्द्रः ।

रामः -- (कुशिकनन्दनं नमस्करोति ।)

कुशिकनन्दनः — कल्याणमस्तु ।

रामः — (धनुस्सकाशंगत्वा प्रदक्षिणीकृत्य धनुःनमस्करोति)

जनकः — (शतानन्देन सार्धं) इयं विनयान्वितानां तेजस्विनां परम्परागतप्रवृत्तिः । एतादृशी पद्धतिः नावलोकिता इतःपूर्वमस्माभिः

रामः— (वामहस्तेन धनुरुद्यम्य दक्षिणहस्तेन ज्यावल्लीं आकर्णान्तं आकृष्य धानुर्भङ्गं करोति)

(सर्वे सहर्षं करतलध्वनिं कुर्वन्ति पुष्पवृष्टिः पतति)

जनकः — (सहर्षं उत्थाय) अयिभोः विश्वामित्र महर्षे वयं भवता उपकृतास्मः । मे कन्यायाः अनुरूपोऽयंवरः । साक्षात् अयं विष्णोः अवतारः । इयं लक्ष्मीसमाना श्रीरामचन्द्रस्य सहधर्मचारिणी भविष्यति ।

कुशिकनन्दनः — जनक महाराज! अयं दैव निर्णीतः विवाहः । यतः ।

तेजस्येवहि संजातं । मेलनं तेजसा भुवि ।
प्रदानादान कार्येषु । भ्राजते पात्रता भृशम् ।

जनकः — वयं प्रसन्नात्मानः एवं आशास्महे ।

दरहसितविलासैर्जानकी क्ष्मातनूजा ।
करतलगतरम्यां रागकल्हारमालां ।
विसृजतु रतिभावा रामभद्रस्यकण्ठे ।
विलसतु भुविनित्यं चन्द्रिका चन्द्रसाम्या ।।

सीता — (त्रपया रामभद्रस्यकण्ठे पुष्पमालां निक्षिपति)

(सर्वे विविधपुष्पाणि अक्षतान्श्च विकिरन्ति)

(भैरवी रागे मङ्गलवाद्यानि श्रूयन्ते)

(यवनिका पतति)

* * *

पण्डित : ओगेटि परीक्षित् शर्मा, एम्.ए.

जन्म : १० ऑगस्ट १९३०

तेलुगु-संस्कृत भाषाद्वय क्षेत्रे प्रथितयशाः कविः नाटककारश्च ।

प्रकाशितानि संस्कृत काव्यानि

१) ललित गीता लहरी
(गेय गीत संग्रहः)

२) यशोधरा महाकाव्यम्(अखिल भारतीय कालीदास पुरस्कारेण-सम्मानितम्)

३) अक्षय गीत रामायणम्(सप्तपदी)

४) कच-देवयानीयम् (नाटकम्)

५) श्रावणम् (नाटकम्)

६) पारीक्षितम् (नाटकम्)

७) नर्तनशाला (नाटकम्)

८) वज्रं वज्रेण भिद्यते (नाटकम्)

९) प्रबोधनम् (नाटकम्)

१०) गुरुदक्षिणा (नाटकम्)

११) उत्तर-गोग्रहणम्(नाटकम्)

१२) स्वप्नानिरुद्धम(नाटकम्)

१३) इन्द्राय-स्वाहा (नाटकम्)

१४) धनुर्भङ्गम् (नाटकम्)

प्रकाशनोन्मख साहित्यम्

१) प्रतापराणायनम् (महाकाव्यम्)

२) ते हि नो दिवसां गताः (आत्मचरितम्)

३) सौन्दर्य मीमांसा

४) विश्वनाथ कविता (तेलुगु)

5) Pen-Flowers (English Poetry)

भाषाधिकारी (तेलुगु) भाषासंचालनालयः
विभागीय-कार्यालयः न्यू सेण्ट्रल बिल्डिङ्ग (द्वितीय-भूमिका)
पुण्यपत्तनम् महाराष्ट्र–भारत ४११ ००१.